

АНОТАЦІЯ

Кочубинська Т.М. Особливості взаємозв'язку Я-концепції і соціально-психологічної адаптації до мирного життя учасників операції Об'єднаних сил. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія спеціалізацією - загальна психологія, історія психології. - Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. - Вінниця, 2021.

У дисертації вперше комплексно досліджено проблему взаємозв'язку Я-концепції і соціально-психологічної адаптації до мирного життя учасників операції Об'єднаних сил.

Науково обгрунтовано теоритичну парадигму та модель взаємозв'язку Я-концепції і соціально-психологічної адаптації до мирного життя учасників операції Об'єднаних сил.

Подальшого розвитку набули: концептуальні засади соціально-психологічної адаптації особистості, яка пережила травматичні події; теоретичні уявлення про взаємозв'язок соціально-психологічної адаптації з Я-концепцією особистості; теоретичні положення про компонентний склад Я-концепції учасників бойових дій.

За результатами узагальнення положень діяльнісного, особистісно-орієнтованого, когнітивного, поведінкового, психоаналітичного, гуманістичного, диспозиційного наукових підходів спроектовано модель взаємозв'язку Я-концепції і соціально-психологічної адаптації до мирного життя учасників операції Об'єднаних сил. Центральною складовою запропонованої авторської моделі є особистість учасників операції Об'єднаних сил з її ядром – Я-концепцією з основними компонентами: Я-психічне; Я-фізичне; Я-соціальне: Я-професійне, Я-сімейне, Я-учнівське. На особистість учасників операції Об'єднаних сил через призму самоствалення впливають зовнішні (соціальні) чинники та внутрішні (психологічні) чинники соціально-психологічної адаптації до мирного життя.

Виокремлено соціальні чинники, що впливають на адаптацію до мирного життя учасників операції Об'єднаних сил: перебування в зоні операції Об'єднаних сил, специфіка лінії оборони (зона зіткнення, зона оборони) де перебували учасники операції Об'єднаних сил; проблеми взаємодії з оточенням; складності працевлаштування; напружені та конфліктні стосунки з членами сім'ї учасників операції Об'єднаних сил; комплексна соціальна реабілітація (медична, соціальна, психологічна, педагогічна); освітні послуги перекваліфікації; проблеми професійного самовираження. Соціальні чинники можуть як сприяти адаптованості, так і провокувати виникнення дезадаптованості учасників операції Об'єднаних сил.

Визначено внутрішні чинники соціально-психологічної адаптації учасників операції Об'єднаних сил з адаптивним та дезадаптивним її виявом: нервово-психічна стійкість/нестійкість, адаптивність/дезадаптивність як особистісні властивості; і такі складові соціально-психологічної адаптації/дезадаптації, як емоційна складова – тривожність, депресивність, агресивність, емоційний комфорт; комунікативна складова – комунікативні здібності/їх порушення, стратегія домінування, прийняття/неприйняття себе та інших; поведінкова складова – залежність/незалежність, товариськість/нетовариськість; мотиваційно-ціннісна складова – внутрішній/зовнішній контроль (екстернальність, інтернальність), мотивація досягнення успіху/уникання невдач, ціннісні орієнтації, моральна нормативність/її порушення.

Визначено, що взаємодія між зовнішніми та внутрішніми чинниками соціально-психологічної адаптації і особистісними утвореннями Я-концепції є двосторонньою і забезпечує процесуальний та результуючий аспекти соціально-психологічної адаптації до мирного життя учасників операції Об'єднаних сил.

Встановлено, що соціально-психологічна адаптація учасників операції Об'єднаних сил до умов мирного життя - це процес та результат активного пристосування учасників військових дій до умов мирного життя з можливістю

трансформатизації травматичного досвіду засобами зовнішніх (середовищних) та внутрішніх (психологічних) чинників, через призму самоставлення та самосприйняття із гармонійно функціонуючою Я-концепцією особистості, в результаті чого відбувається гармонізація зазначеної взаємодії.

Встановлено, що дисгармонійність Я-концепції учасників операції Об'єднаних сил пов'язана з непропорційністю розвитку компонентів Я-концепції, що утворюється внаслідок трансформаційних змін, спричинених участю у військових діях. Гармонійність Я-концепції учасників операції Об'єднаних сил пов'язана з соціально-психологічною адаптацією особистості та рівномірним розподілом основних компонентів Я-концепції, розвиток яких є відповідним основним віковим завданням.

Відповідно до основних принципів психодіагностичного дослідження, підбраного методологічного підґрунтя та авторської теоретичної моделі, було сформовано психодіагностичний комплекс методик та модель констатувального дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації учасників операції Об'єднаних сил. До компонентного складу моделі констатувального дослідження увійшли: етапи дослідження (підготовчий, підбору психодіагностичного інструментарію та етап констатувального дослідження); методи дослідження: соціальних характеристик, соціально-психологічної адаптації, психологічних чинників соціально-психологічної адаптації та Я-концепції учасників операції Об'єднаних сил.

Емпірично виявлено, що показники дисгармонійності Я-концепції притаманні третині досліджуваних учасників операції Об'єднаних сил. Встановлено, що найбільш проблемним типом дисгармонійності є учнівська в порівнянні з професійною та сімейною, у яких виявлений адаптаційний потенціал.

Визначено особливості взаємозв'язку гармонійності/дисгармонійності Я-концепції учасників операції Об'єднаних сил з показниками соціальних чинників адаптації до мирного життя. Встановлено, що дисгармонійність Я-

концепції співвідносна з віковим періодом середньої дорослості, з перебуванням у шлюбі та перебуванням під час операції Об'єднаних сил на лінії оборони. Гармонійність Я-концепції пов'язана з освітніми показниками та батьківством. У учасників бойових дій з дисгармонійним типом Я-концепції зазначена дисгармонійність має тенденцію до зниження зі збільшенням терміну перебування у зоні операції Об'єднаних сил.

Встановлено, що існує значущий статистичний зв'язок між дисгармонійним типом Я-концепції учасників операції Об'єднаних сил та проявами соціально-психологічної дезадаптації: особистісною та реактивною тривожністю, непрямую агресією, рівнем депресії та конфліктністю.

За результатами кластерного аналізу даних дослідження було виділено підгрупу осіб, у якій ситуація з показниками соціально-психологічної адаптації в цілому була гіршою, ніж в інших групах. У зазначеної, переважаючої групи учасників операції Об'єднаних сил, визначено зниження показників: особистісного потенціалу, нервово-психічної стійкості, адаптивності, прийняття інших, емоційного комфорту тощо; й одночасно значимо вищими виявилися показники: реактивної тривожності, самоагресії, уникання боротьби.

У ході дослідження, для визначення векторів психокорекційного впливу, було виокремлено факторну структуру соціально-психологічної адаптації/дезадаптації учасників операції Об'єднаних сил з дисгармонійним типом Я-концепції, до якої увійшли два дезадаптивних фактори (тривожно-депресивний, вороже-агресивний) та два адаптивних фактори (самість і ресурсно-особистісний).

За результатами констатувального дослідження було розроблено програму психокорекції дисгармонійності Я-концепції учасників операції Об'єднаних сил. Методологічним підґрунтям для розробки психокорекційної програми стали положення про: основні принципи та види психокорекції, особливості надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок екстремальних ситуацій, особливості надання психологічної допомоги

військовослужбовцям і ветеранам війни, систему медико-психологічної реабілітації військовослужбовців, особливості психологічної допомоги учасникам операції Об'єднаних сил. Визначено мету, реалізація якої передбачала дотримання принципів: єдності діагностики та корекції, особистісної орієнтованості, нормативності розвитку, каузальності, діяльності, проектування, моделювання, системно-синергетичного, психокорекційного принципів. Основними засобами психокорекційного впливу визначені: просвітницький блок - проведення лекцій, навчальних семінарів, програм соціально-психологічного супроводу; блок психокорекційної роботи: індивідуальна психокорекція – індивідуальне консультування, дистанційне консультування із застосуванням інтернет-ресурсів; групова психокорекція – дибрифінг, групи підтримки, тренінгові заняття.

У результаті проведеного формувального експерименту дослідження встановлено ефективність запропонованої програми психокорекції. Встановлено, що представлені у психокорекційній програмі засоби впливали на визначені у констатувальному дослідженні фактори соціально-психологічної адаптації/дезадаптації учасників операції Об'єднаних сил з дисгармонійним типом Я-концепції. Встановлено статистично значущі відмінності за показниками шкал, які увійшли у зазначені фактори.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що представлений у дисертації теоретично-психологічний аналіз проблеми гармонізації Я-концепції як передумови соціально-психологічної адаптації до мирного життя учасників операції Об'єднаних сил, скомпонований психодіагностичний комплекс методів, спрямований на вивчення особливостей взаємозв'язку Я-концепції і соціально-психологічної адаптації до мирного життя учасників операції Об'єднаних сил та запропонована психокорекційна програма можуть застосовуватися в діяльності психологів, які надають психологічну допомогу учасникам бойових дій. Результати дослідження можуть удосконалити зміст

програми підготовки психологів з навчальних дисциплін «Психологічна реабілітація учасників бойових дій та ООС» і «Психологія сім'ї».

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, Я-концепція особистості, учасники операції Об'єднаних сил, дисгармонійність Я-концепції, зовнішні та внутрішні чинники соціально-психологічної адаптації, взаємозв'язок Я-концепції і соціально-психологічної адаптації до мирного життя, програма психокорекції дисгармонійності Я-концепції учасників бойових дій.